

**ΕΘΝΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ
ΑΪΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ**

ΔΕΛΤΙΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ ΑΪΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

1. Σύντομη παρουσίαση του στοιχείου Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς

α. Με ποιο όνομα αναγνωρίζεται το στοιχείο από τους φορείς του:

Πρακτικές Διαχείρισης του Νερού στο Οροπέδιο Λασιθίου Κρήτης. Η τεχνογνωσία των αντλητικών ανεμόμυλων.

β. Άλλη/-ες ονομασία/ες:

Αρδευτικοί ανεμόμυλοι, ανεμαντλίες, υδραντλίες, αντλητικοί ανεμόμυλοι, το 1^ο Αιολικό Πάρκο της Ελλάδας, ο μύλος του «Σπιρτοκούτη», ο λασιθιώτικος αρδευτικός ανεμόμυλος, ο ανεμόμυλος ποτίσματος, πάρκο ανεμόμυλων.

γ. Σύντομη Περιγραφή:

Ο ανεμόμυλος του Οροπεδίου Λασιθίου αποτελεί ένα πρωτοπόρο για την εποχή του μέσο άντλησης του νερού με σκοπό την αποτελεσματικότερη καλλιέργεια στον Κάμπο. Ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα, οι Λασιθιώτες, αξιοποιώντας τα ιδιαίτερα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά του τόπου τους (υπέδαφος, κλίμα), επινόησαν έναν ιδιαίτερο μηχανισμό, ο οποίος με την ισχύ του ανέμου αντλεί τα επιφανειακά νερά του υδροφόρου ορίζοντα για την άρδευση των καλλιεργήσιμων εκτάσεων. Η περίπτωση των λασιθιώτικων ανεμόμυλων είναι μοναδική, καθώς μόνο σε αυτή την περιοχή κατασκευάζονται τέτοιου τύπου ανεμόμυλοι, οι οποίοι μάλιστα απαντώνται σε τόσο μεγάλο εύρος.

δ. Πεδίο ΑΠΚ:

- προφορικές παραδόσεις και εκφράσεις
- επιτελεστικές τέχνες
- κοινωνικές πρακτικές-τελετουργίες-εορταστικές εκδηλώσεις
- γνώσεις και πρακτικές που αφορούν τη φύση και το σύμπαν
- τεχνογνωσία που συνδέεται με την παραδοσιακή χειροτεχνία

□ άλλο

ε. Περιοχή όπου απαντάται το στοιχείο: Οροπέδιο Λασιθίου Κρήτης

στ. Λέξεις-κλειδιά:

Ανεμόμυλοι, αντλητικοί ανεμόμυλοι, αρδευτικοί ανεμόμυλοι, ανεμαντλίες, υδραντλίες, Οροπέδιο Λασιθίου, ο μύλος του «Σπιρτοκούτη», ο λασιθιώτικος ανεμόμυλος, το 1^ο Αιολικό Πάρκο της Ελλάδας, Εμμανουήλ Παπαδάκης ή «Σπιρτοκούτης», Στέφανος Μαρκάκης ή «Μαρκοστεφανής», χαρκιάς, μεταδοτική, λίνιες.

2. Ταυτότητα του φορέα του στοιχείου ΑΠΚ

α. Ποιος/-οι είναι φορέας/-είς του στοιχείου;

Φορείς του στοιχείου είναι όλοι οι κάτοικοι του Οροπεδίου Λασιθίου. Κάθε οικογένεια διαθέτει τουλάχιστον έναν ανεμόμυλο, που κληροδοτείται σχεδόν σε κάθε παιδί ως συνέχεια της παράδοσης της προίκας. Η λειτουργία των ανεμόμυλων είναι στη δική τους ευθύνη, με σκοπό την άντληση του νερού για το πότισμα των κηπευτικών τους.

Την τεχνογνωσία κατασκευής του μηχανισμού έχουν έμπειροι τεχνίτες, κατ'εξοχήν φορείς του στοιχείου, που ασχολούνται με την κατασκευή και συντήρηση των ανεμόμυλων, αξιοποιώντας την παραδοσιακή γνώση και με απόλυτο σεβασμό στο φυσικό περιβάλλον.

Επιπλέον, φορείς του στοιχείου είναι μηχανολόγοι-μηχανικοί και λοιποί ερευνητές που ασχολούνται με την κατασκευή μοντέλων, όπως η ανεμαντλία του Οροπεδίου Λασιθίου, καθώς και με τη συντήρηση των ανεμόμυλων. Αλλά και συλλογικότητες (τοπικοί πολιτιστικοί σύλλογοι), μουσεία, ακόμα και ιδιώτες, που αγωνίζονται με διάφορα μέσα για τη διαφύλαξη της παραδοσιακής αυτής τεχνογνωσίας, αποτελούν φορείς του στοιχείου.

β. Έδρα/τόπος

Πολιτιστικοί Σύλλογοι

Εκπολιτιστικός Σύλλογος Αγίου Κωνσταντίνου – Λασιθίου

Διεύθυνση: Άγιος Κωνσταντίνος TK: 72052

e-mail: info@vasilikata.gr, Alice_Dialuna@hotmail.com

url/ site web: <https://www.facebook.com/sillogos.agios.konstantin/>

Εκπολιτιστικός και Λαογραφικός Σύλλογος Οροπεδίου Λασιθίου (ΕΛΣΟΛ)

Διεύθυνση: Άγιος Γεώργιος Λασιθίου

TK: 72052

e-mail: info@elsolas.gr

url/ site web: <http://elsolas.gr/>

Πολιτιστικός Σύλλογος Αγίου Χαραλάμπους «ΤΟ ΓΕΡΟΝΤΟΜΟΥΡΙ»

Διεύθυνση: Άγιος Χαραλάμπος Οροπεδίου

TK: 72052

e-mail: ihronakis@hotmail.com

url/ site web:

<https://www.facebook.com/people/%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CE%A3%CF%8D%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%82-%CE%93%CE%B5%CF%81%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%AF/100009077476012>

Πολιτιστικός Σύλλογος Μαρμακέτου «Ο Καπετάν Καζάνης»

Διεύθυνση: Μαρμακέτο Οροπεδίου Λασιθίου

TK: 72052

e-mail: psmarmaketo@gmail.com

url/ site web: www.marmaketo.gr

Πολιτιστικός Σύλλογος Κάτω Μετοχίου «Άγιος Γεώργιος»

Διεύθυνση: Κάτω Μετόχι

TK: 72052

e-mail: velevasakianna@gmail.com

Πολιτιστικός Σύλλογος Λαγού - Πινακιανού «Ο ΝΟΣΤΟΣ»

Διεύθυνση: Λαγού Οροπεδίου Λασιθίου

TK: 72052

Τηλ. 2844022350

e-mail: p.s.nostos@gmail.com

url/ site web: <http://psnostos.blogspot.com/>

Πολιτιστικός Σύλλογος Ψυχρού «Ο Ξένιος Ζευσ»

Διεύθυνση: Ψυχρό Λασιθίου

TK: 72052

e-mail: xenioszeus@hotmail.com

url/ site web:

<https://www.facebook.com/%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CE%A3%CF%8D%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%82-%CE%A8%CF%85%CF%87%CF%81%CE%BF%CF%8D-313725152084430/>

Πολιτιστικός Σύλλογος Τζερμιάδων «ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ»

Διεύθυνση: Τζερμιάδων

TK: 72052

e-mail: johnvickad@hayoo.gr

url/ site web:

https://www.facebook.com/anagennhsh?fref=search&_tn_=%2Cd%2CP-R&eid=ARBh7-J-kWjJsERz4VKFO7Fybp_94m65Rf8TOM-D1MPTkAEu-yLIqvCRGfyoUX_1MaePqOqSao_d0XaQ

Σύλλογος Λασιθιωτών Αττικής ο «ΔΙΚΤΑΙΟΣ»

Διεύθυνση: Αγ. Κωνσταντίνου 39, Αθήνα

e-mail: diktaios1962@gmail.com

url/ site web: <http://www.diktaios.gr/>

Σύλλογος Γυναικών Οροπεδίου Λασιθίου «ΡΕΑ»

Διεύθυνση: Άγιος Γεώργιος

TK: 72052

e-mail: orfanouevaggelia@gmail.com

url/ site web:

https://www.facebook.com/%CE%A3%CF%85%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%82-%CE%B3%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CE%9F%CF%81%CE%BF%CF%80%CE%B5%CE%B4%CE%B9%CE%BF%CF%85-%CE%9B%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%B8%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CE%A1%CE%B5%CE%B1--517981678371137/?ref=br_rs

Συλλόγος Λασιθιωτών Ηρακλείου «Το Οροπέδιο»

Διεύθυνση: Εθνικής Αντιστάσεως 176, Ηράκλειο Κρήτης

TK: 71307

url/ site web:

<https://www.facebook.com/%CE%9F%CF%81%CE%BF%CF%80%CE%B5%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%B4%CE%B5%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%82-%CE%9B%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%B8%CE%B9%CF%89%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%97%CF%81%CE%B1%CE%BA%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CE%BF%CF%85-1043304469021386/>

Σύνδεσμος Μέσα Λασιθίου «Η Αλόϊδα»

Διεύθυνση: Μέσα Λασιθί

TK: 72052

e-mail: arisasithia@gmail.com , info@aloida.gr , aloida_ml@yahoo.gr

url/ site web: www.aloida.gr

Μεμονωμένα Άτομα (κατά αλφαβητική σειρά)

Δέσποινα Δαμιανάκη – Ουρανού

e-mail: des.damianaki@gmail.com

Βασίλης Δρόσος

e-mail: drossosart@gmail.com

Ευαγγελία Καλλέργη – Χαραλαμπάκη

Ιωάννης Καραβαλάκης

url/ site web: <http://www.karavalakis.gr/>

Αλέξανδρος Ξωμεριτάκης

e-mail: oropedio1925@gmail.com, syn.las.her@gmail.com

Πέτρος Παπαδάκης

e-mail: spirtokoutis@yahoo.gr

Γεώργιος Παναγιωτάκης

e-mail: dpanagiotakis75@cn.com

Ρουσσέτος Παναγιωτάκης

Πολυξένη Πετράκη

Κώστας Πετράκης

Ζαχαρίας Πετράκης

Διεύθυνση: Ψυχρό Οροπεδίου Λασιθίου

TK: 72052

Πιταροκοίλης Απόστολος

Διεύθυνση: Ψυχρό Οροπεδίου Λασιθίου

TK: 72052

Σταύρος Πλατής

Διεύθυνση: Τζερμιάδων Οροπεδίου Λασιθίου

TK: 72052

Χαρίδημος Σιγανός

e-mail: siganos_kourites@yahoo.gr

Εμμανουήλ Σμυρνάκης

Μανώλης Σπανάκης

Γιώργος Στρατάκης

e-mail: georgiosstratakis1@gmail.com

Γιώργος Τζενάκης - Αεροϋδραυλική ΑΒΕΕ

Ελευθερία Τσουκάκη

Κωστής Τσουκάκης

Εμμανουήλ Φανουριάκης

Μαίρη Χαιρετάκη

e-mail: panos-mary@yahoo.com

url/ site web: www.panos-mary.com

Γιάννης Χαλαμπαλάκης

Παναγιώτης Χαραλαμπίδης

e-mail: panos-mary@yahoo.com

url/ site web: www.panos-mary.com

Γιώργος Χατζάκης

e-mail: giorgosxatzakis@yahoo.gr

url/ site web: <http://windmills.gr/>

Εμμανουήλ Χριστοφάκης

γ. Περαιτέρω πληροφορίες για το στοιχείο¹:

Αρμόδιο/-α πρόσωπο/-α

Όνομα: Ιωάννης Στεφανάκης

Ιδιότητα: Δήμαρχος Οροπεδίου Λασιθίου

Διεύθυνση: Τζερμιαδών Ν.Λασιθίου

ΤΚ: 72052

Τηλ. 28440- 89040, 89050

e-mail: info@0474.syzefxis.gov.gr istefanakis@gmail.com

---

¹ Παρατίθενται τα στοιχεία του προσώπου που μπορεί και διατίθεται οικειοθελώς να παράσχει σε κάθε ενδιαφερόμενο (π.χ. στους μαθητές ενός σχολείου) περαιτέρω πληροφόρηση για το στοιχείο.

3. Αναλυτική περιγραφή του στοιχείου ΑΠΚ, όπως απαντάται σήμερα

Ο αντλητικός ανεμόμυλος του Οροπέδιου Λασιθίου είναι μια μηχανή άντλησης του νερού, που βασίζεται στην ισχύ του ανέμου. Με την επινόησή της αντικαταστάθηκαν παλαιότερες αντλητικές μέθοδοι (γεράνι, βίντσι ή σβίγκα, σακιάς, χειραγώγι), που βασίζονταν αποκλειστικά στη χειρωνακτική εργασία.

Σήμερα όσοι επισκέπτονται το Οροπέδιο Λασιθίου, στην είσοδο του χωριού και συγκεκριμένα στον δρόμο που διατρέχει περιμετρικά τον Κάμπο, μπορούν να δουν από κοντά ένα μοναδικό υπαίθριο πάρκο ανεμόμυλων. Ειδικότερα κατά τους θερινούς μήνες, περίοδος εντατικής παραγωγής προϊόντων στον Κάμπο, οι ανεμόμυλοι δουλεύουν ασταμάτητα.

Η επινόηση της ανεμαντλίας ήταν σε άμεση συνάρτηση με τις ιδιαίτερες γεωκλιματικές συνθήκες της περιοχής. Το Οροπέδιο Λασιθίου είναι μία πόλγη (καρστική πεδιάδα) σε ελλειψοειδές σχήμα, που περιβάλλεται από όρη. Τα νερά των γύρω υδρογραφικών δικτύων απορροφούνται από καταβόθρες. Τα βουνά Δίκτη, Σελέκανο, Καθαρό και Σελένα, που αποτελούν την οροσειρά της Δίκτης στην κεντρική - ανατολική περιοχή του νησιού, περιβάλλουν και το Οροπέδιο Λασιθίου, το μεγαλύτερο οροπέδιο της Κρήτης, Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του είναι οι δολίνες (σχηματισμοί κοιλωμάτων που σχηματίζονται σε ανθρακικά ασβεστολιθικά πετρώματα), απότομες κορυφές, φαράγγια, χείμαρροι και μεγάλος αριθμός εγκοίλων (καταβόθρες), που αναπτύσσονται στο έντονα καρστικοποιημένο ασβεστολιθικό υπόβαθρο της οροσειράς. Η καρστική διάβρωση των ασβεστολίθων οφείλεται στη διαλυτική δράση του νερού.

Εξαιτίας του υψομέτρου και των βουνών που περιβάλλουν το οροπέδιο Λασιθίου, το κλίμα διαφέρει σημαντικά από το τυπικό μεσογειακό κλίμα που έχουν οι περισσότερες περιοχές της Κρήτης. Τον χειμώνα η θερμοκρασία πέφτει αρκετές φορές κάτω από το μηδέν, ενώ οι χιονοπτώσεις από τον Δεκέμβριο μέχρι τον Φεβρουάριο είναι συνεχείς. Λόγω των χαμηλών θερμοκρασιών η περίοδος ανάπτυξης των καλλιεργειών αρχίζει αργότερα και είναι συντομότερη από τις άλλες περιοχές. Αν και η μέση ετήσια βροχόπτωση στο Λασιθί είναι πολύ υψηλότερη σε σχέση με τον μέσο όρο της Κρήτης, από τον Απρίλιο έως τον Οκτώβριο είναι ελάχιστη. Έτσι, οι καλλιέργειες αρδεύονται από το νερό που έχει συγκεντρωθεί στο υπέδαφος κατά τη διάρκεια του έτους, το οποίο αντλείται από τους ανεμόμυλους. Οι άνεμοι που διασχίζουν το οροπέδιο από τον Μάιο έως τον Οκτώβριο, καθώς κατεβαίνουν από τα βουνά, χάνουν μέρος της δύναμης τους. Οι άνεμοι αυτοί είναι γνωστοί ως «μελέμια» (οι λεγόμενες *ετησίες*) και στην ουσία αποτελούν την κινητήρια δύναμη του ανεμόμυλου.

Οι πρώτοι ανεμόμυλοι τοποθετήθηκαν σε προϋπάρχοντα πηγάδια. Είχαν ξύλινο πύργο με τρία πόδια. Ήταν μονόκαιροι, δηλαδή η κεφαλή τους είχε σταθερή κατεύθυνση προς τα βορειοδυτικά. Η αντλία που χρησιμοποιήθηκε

αρχικά ήταν μία κοινή αναρροφητική αντλία (τουλούμπα) ιταλικής κατασκευής. Η διαδικασία άντλησης του νερού ξεκινά νωρίς το πρωί, όταν αυξάνεται η δύναμη του αέρα, μέχρι και τη δύση του ηλίου. Αρχικά, ο ιδιοκτήτης ανοίγει τα πανιά. Ανάλογα με τη δύναμη του αέρα, ανοίγει από δύο έως οκτώ πανιά, πάντα σε ζυγό αριθμό. Ο χειριστής, σε περίπτωση ισχυρών ανέμων, για να μειώσει τον αριθμό των πανιών, πρέπει να εκτρέψει την κατεύθυνση της πτερωτής μέσω του σύρματος που είναι δεμένο στο τιμόνι. Όταν οι άνεμοι πέφτουν με τη δύση του ηλίου, ο χειριστής μαζεύει και τυλίγει τα πανιά γύρω από τα αντενάκια (αντένες της φτερωτής, φτιαγμένες από ξύλο, πάνω στις οποίες κάρφωναν τα πανιά του ανεμόμυλου, για να τα προστατέψει από τυχόν εξάρσεις του ανέμου).

Για να ξεκινήσει ο ανεμόμυλος να αντλεί, ο χειριστής ρίχνει μία μικρή ποσότητα νερού στο ανοιχτό άκρο της αντλίας. Η δυναμική της άντλησης του λασιθιώτικου ανεμόμυλου, το μέγεθος της δεξαμενής καθώς και τα στρέμματα στα οποία αντιστοιχεί ένας ανεμόμυλος, έχουν άμεση συνάρτηση μεταξύ τους. Κάθε ανεμόμυλος έχει τη δυνατότητα να αντλεί περίπου 15 - 25 κυβικά μέτρα νερό, όσο δηλαδή είναι και η χωρητικότητα μιας δεξαμενής, σύμφωνα πάντα με τις ανάγκες κάθε αγροτεμαχίου.

Η καθημερινότητα των κατοίκων του Κάμπου στρεφόταν, κυρίως στο παρελθόν, γύρω από τη λειτουργία των αντλητικών ανεμόμυλων. Εκτός από την καθημερινή χρήση τους για τις γεωργικές ασχολίες, οι ηλικιωμένοι ιδιοκτήτες των ανεμόμυλων έχουν να θυμούνται από την παιδική τους ηλικία το παιχνίδι γύρω ή ακόμα και πάνω σε αυτόν, το μπάνιο μέσα στις στέρνες, το ψήσιμο της πατάτας μέσα στα αυτοσχέδια φουρνάκια που είχαν κατασκευάσει δίπλα από τους ανεμόμυλους, το φλερτ, τις παρέες, αλλά ακόμα και την ανάγκη ξεκούρασης και ύπνου, όσο περίμεναν να γεμίσουν οι στέρνες τους με νερό.

Κατά το διάστημα 2018-2019 συντηρήθηκαν και αποκαταστάθηκαν πλήρως 250 Ανεμόμυλοι με προοπτική έως τις αρχές του 2020 να έχουν συντηρηθεί άλλοι 150. Επιπλέον, έχουν προστεθεί δύο υπαίθριες εγκαταστάσεις με ανεμόμυλους. Πρόκειται για το «Πάρκο - Περί Ανέμων και Υδάτων» από τον Εκπολιτιστικό και Λαογραφικό Σύλλογο Οροπεδίου Λασιθίου (ΕΛΣΟΛ) και άλλη μία που βρίσκεται στην είσοδο του χωριού Μαρμακέτο με πρωτοβουλία του Πολιτιστικού Συλλόγου Μαρμακέτου «Ο Καπετάν Καζάνης».

4. Χώρος/εγκαταστάσεις και εξοπλισμός που συνδέονται με την επίτευξη/ άσκηση του στοιχείου ΑΠΚ

Το λασιθιώτικο τοπίο είναι ο κατ' εξοχήν χώρος λειτουργίας των ανεμόμυλων. Η κατασκευή του μηχανισμού και του εξοπλισμού του γίνεται στα εργαστήρια (χαλκουργία) των χαρκουργών ή χαλκουργών σε όλα τα χωριά του Οροπεδίου Λασιθίου. Τα περισσότερα, τα οποία συναντάμε μέχρι και σήμερα, λειτουργούν στο χωριό Τζερμιάδων. Μετά την κατασκευή τους, ανάλογα με την κάθε

παραγγελία, οι ανεμόμυλοι μεταφέρονται στο χωράφι πάνω ακριβώς από το πηγάδι, για να ξεκινήσουν κανονικά τη λειτουργία τους.

Τα χαλκούργια διαθέτουν δύο εσωτερικούς χώρους. Ο ένας είναι το κύριο εργαστήριο της κατασκευής του μηχανισμού και ο άλλος ένας βοηθητικός χώρος, όπου τοποθετούνταν τα ξύλα για να στεγνώσουν. Ο εξοπλισμός των χαλκούργιων μπορεί να ταξινομηθεί σε: α) χειροκίνητα εργαλεία για τη διαμόρφωση και κοπή μετάλλων και ξύλων, το μέτρημα, το σημάδεμα, την αντιγραφή του σχεδίου, το κράτημα και το σφίξιμο, το τρύπημα, το σφυροκόπημα, τη λάξευση, τη λείανση και τη στεγάνωση), β) εργαλεία κοπής, λείανσης και γενικά επεξεργασίας των μετάλλων και ξύλων, γ) φορητά ηλεκτρικά εργαλεία, δ) βοηθήματα σχεδίασης και έλεγχου των γεωμετρικών χαρακτηριστικών (χνάρια, προπλάσματα - μοντέλα ανεμόμυλου).

Στα ραφεία κόβονταν και ράβονταν τα πανιά (έως 8 για κάθε ανεμόμυλο). Όπως και στο παρελθόν έτσι και σήμερα, τα πανιά ράβονται από τις γυναίκες κάθε οικογένειας, χρησιμοποιώντας το караβόπανο των ανεμόμυλων τους. Σήμερα εκτός από την τεχνική αυτή, που μαθαίνουν από τις πιο ηλικιωμένες, χρησιμοποιούν και πολυεστερικά διάτρητα πανιά που προμηθεύονται από το εμπόριο. Η κοπή πρέπει να γίνεται με τέτοια ακρίβεια, ώστε να ακολουθήσει το σωστό γάζωμα και ράψιμο που θα εξασφαλίζει με τη ραφή διχοτόμησης την απαραίτητη φούσκα, για να μη σκίζεται το πανί. Στο τέλος, αν έχει γίνει με επιτυχία η διαδικασία, τοποθετούν ένα φιτίλι στο στρίφωμα και από εκεί μπορούν να δέσουν και να στηρίξουν το πανί στον ανεμόμυλο.

Ο παραδοσιακός ανεμόμυλος του Οροπεδίου Λασιθίου αποτελείται από μεταλλικά και ξύλινα τμήματα. Για την προμήθεια των μεταλλικών εξαρτημάτων γινόταν παραγγελία στον χαλκούργό. Στην περίπτωση των μεταλλικών τμημάτων της αντλίας αναρρόφησης (κάλυκα) του ανεμόμυλου, χρησιμοποιούνταν και κατάλοιπα εξαρτημάτων (κάλυκες, οβίδες) των Βαλκανικών Πολέμων, καθώς και των Α' και Β' Παγκοσμίων Πολέμων. Εκτός από το χαμηλότερο κόστος, οι οβίδες, που χρησιμοποιούνταν ως αντλίες, είχαν μεγαλύτερη διάμετρο και μπορούσαν να αντλήσουν περισσότερο νερό. Τα ξύλινα εξαρτήματα κατασκευάζονταν από τις μουρνιές και τους ασφένταμους των πυκνών δασών γύρω από το όρος της Δίκτης.

Άλλα επαγγέλματα που σχετίζονται με τη διαδικασία κατασκευής του ανεμόμυλου ήταν του ξυλουργού, του ντενεκεντζή (για την κατασκευή κελυφούς των αναρροφητικών αντλιών, υδρορροών, και διάφορων εξαρτημάτων για την άντληση του νερού), του τζαγκάρη, που επισκεύαζε τα πετσιά και τις φλάντζες, και του καλουπατζή για το χτίσιμο της στέρνας.

Τα ξύλινα και μεταλλικά εξαρτήματα, από τα οποία αποτελείται ο ανεμόμυλος, είναι τα ακόλουθα:

- **αντενάκια** ή **ντενάκια** (αντένες της φτερωτής, φτιαγμένες από ξύλο, πάνω στις οποίες κάρφωναν τα πανιά του ανεμόμυλου)
- **αναπνοή** (η βαλβίδα του εμβόλου)

- **αξόνι** (ο περιστρεφόμενος άξονας)
- **βιδόμπροκες** (οι πρόκες με τις οποίες κάρφωναν τα πανιά του ανεμόμυλου)
- **γαβέλια ή γαβδέλια** (το περιστρεφόμενο πλαίσιο, στο οποίο στερεώνονταν όλα τα εξαρτήματα της κεφαλής του ανεμόμυλου)
- **γονάτιση** (το σημείο στην κορυφή του πύργου του ανεμόμυλου, όπου η περιστροφή της φτερωτής προκαλεί την παλυνδρομική κίνηση του εμβόλου)
- **ζαγάρια** (καρφιά με πετσί στην κορυφή του, με τα οποία στερεώνονται τα πανιά του ανεμόμυλου)
- **κάλυκας** (η αντλία αναρρόφησης)
- **κεφαλάρι** (ξύλινο και αργότερα μεταλλικό εξάρτημα στο πίσω μέρος της φτερωτής που συνδέεται με τα αντενάκια)
- **κουλούρα** (ο από σιδερογωνιά στρογγυλός δακτύλιος στην κορυφή του πύργου, πάνω στον οποίο στηριζόταν το περιστρεφόμενο πλαίσιο)
- **κουτσουνάρα** (η υδρορροή στις στέρνες των κήπων)
- **κρεμαστή** (στήριξη της μεταδοτικής αντλίας στο πλακωτάρι από την επάνω πλευρά)
- **μεσοκουλούρα** (ο στρογγυλός επίπεδος δακτύλιος κάτω από την κουλούρα)
- **μεταδοτική** (εξάρτημα στο εσωτερικό του πηγαδιού για την άντληση του νερού από μεγαλύτερο βάθος)
- **μπαλκόνι** (βάση από ξύλο και μέταλλο περιμετρικά του πύργου του ανεμόμυλου, όπου ανεβαίνουν οι αγρότες για να ανοίξουν και να μαζέψουν τα πανιά. Η διαφορά του από το πατάρι είναι ότι αυτό πηγαίνει περιμετρικά του ανεμόμυλου και συναντάται στους πιο ψηλούς από αυτούς).
- **ξάρτες** (το σύρμα που έδεναν τα αντενάκια μεταξύ τους καθώς και τον ξάρτη)
- **ξάρτης** (σιδερογωνία μπροστά από το κεφαλάρι, προέκταση του άξονα που ενώνει με σύρμα κάθε αντενάκι)
- **πατάρι** (βάση από ξύλο και μέταλλο στα μισά του ύψους του ανεμόμυλου, πάνω στο οποίο ανεβαίνουν οι αγρότες για να ανοίξουν και να μαζέψουν τα πανιά)
- **περτσίνι** (χειροποίητο καρφί για την ένωση των μεταλλικών εξαρτημάτων)
- **πλακάκι** (κατασκευή από ξύλο ή τσιμέντο, στο μέσο του πηγαδιού, πάνω στην οποία τοποθετούσαν την αντλία, μόνο στην περίπτωση του συστήματος της μεταδοτικής)

- **πλακωτάρι** (το κομμάτι ξύλου, πάνω στο οποίο στηρίζεται ο κάλυκας)
- **ποστίτσα** (τα ακτινικά έδρανα του πλαισίου πάνω στα οποία στηρίζεται ο περιστρεφόμενος άξονας)
- **ποτήρι** (το φίλτρο που τοποθετείται στο κάτω μέρος της αναρροφητικής αντλίας και φτάνει στον πάτο του πηγαδιού)
- **πύργος** (ο αρχικά ξύλινος με τρία πόδια και μετέπειτα μεταλλικός με τέσσερα πόδια κορμός του ανεμόμυλου)
- **ρόκα** (η μακριά σιδερένια ράβδος του εμβόλου, αποτελούμενη από δύο τμήματα, με το μικρότερο προσαρμοσμένο στο έμβολο και το μεγαλύτερο να διαπερνά όλο τον πύργο του ανεμόμυλου)
- **ροκόξυλο** (ξύλινο εξάρτημα του ανεμόμυλου που ένωνε το στρόφαλο του άξονα με τη μακριά σιδερένια ράβδο του εμβόλου)
- **ρουμπάρα** (στόμιο εκροής υδάτων στον πάτο της στέρνας)
- **ρουμπαρόξυλο** (ξύλο που ρύθμιζε τη λειτουργία της ρουμπάρας)
- **σκούφια** (το έδρανο του περιστρεφόμενου άξονα)
- **στέρνα** (η δεξαμενή αποθήκευσης του νερού)
- **τιμόνι** (η ουρά του ανεμόμυλου)
- **τραχύλια** (τα μέρη του άξονα που εφάπτονται με τα ποστίτσα και έχουν σφυρηλατηθεί για λιγότερες τριβές)
- **φτερωτή** (η πτερωτή του ανεμόμυλου)

5. Προϊόντα ή εν γένει υλικά αντικείμενα που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της επιτέλεσης/άσκησης του στοιχείου ΑΠΚ

Η ανάγκη για την άρδευση των καλλιεργειών στον κάμπο του Οροπεδίου Λασιθίου οδήγησε στην εξέλιξη των αντλητικών και αρδευτικών μέσων. Μέχρι τον 19^ο αιώνα στον κάμπο καλλιεργούσαν μόνο δημητριακά, τα οποία ωστόσο χρειάζονται μικρές ποσότητες νερού. Με την εξάπλωση του ανεμόμυλου ευνοήθηκε η ανάπτυξη και άλλων καλλιεργειών που απαιτούν μεγαλύτερη ποσότητα νερού. Η πατάτα είναι η πιο διαδεδομένη καλλιέργεια. Φημίζεται για τη νοστιμιά της και τη δυνατότητα να διατηρείται περισσότερο καιρό φρέσκια (κυρίως λόγω του υψομέτρου των 800 μέτρων). Η σπορά γίνεται τέλη Απριλίου προς αρχές Μαΐου και η συγκομιδή τέλη Αυγούστου.

Εκτός από την καλλιέργεια της πατάτας, ευνοήθηκε η καλλιέργεια και άλλων λαχανικών και κηπευτικών με παρόμοιες απαιτήσεις. Έτσι, στο Οροπέδιο Λασιθίου συναντάμε κυρίως: *ριζωματώδη* (παντζάρι, καρότο, ραπανάκι, γούλα), *φυλλώδη* (λάχανο, μαρούλι, σπανάκι, ραδίκι, αντίδι, σέλινο, μαϊντανό, άνηθο, μάραθο), *καρποφόρα λαχανικά* (φασόλι, κουκί, αγγούρι, μπάμια, κολοκύθι, μελιτζάνα, ντομάτα, πιπεριά), *βολβούς* (κρεμμύδι, σκόρδο, πράσο, πατζάρι, μπρόκολο), *ταξιανθίες* (αγκινάρα, κουνουπίδι, μπρόκολο).

6. Ιστορικά στοιχεία για το στοιχείο ΑΠΚ

Το 1890 ο Εμμανουήλ Παπαδάκης από το Ψυχρό, γνωστός αλλιώς και ως «Σπιρτοκούτης», εφεύρε τον πρώτο αντλητικό ανεμόμυλο, με σκοπό να ανακουφιστούν οι αγρότες από τον μόχθο της χειρονακτικής εργασίας. Μέχρι εκείνη την εποχή το γεράνι, το βίντσι και η βουρλιά αποτελούσαν τα μοναδικά μέσα άντλησης του νερού.

Υπάρχουν πολλές εκδοχές για την εφεύρεση του ξύλινου αντλητικού λασιθιώτικου ανεμόμυλου. Κάποιοι υποστηρίζουν ότι βασίστηκε σε έναν παλιό αλευρόμυλο που βρίσκεται στο ορεινό πέρασμα κοντά στο Πινακιανό, άλλοι ότι βασίστηκε στους πετρόχτιστους ανεμόμυλους που βρίσκονται στην είσοδο του Οροπεδίου, στη θέση Σελί Αμπέλου, ενώ μία λιγότερο πιθανή εκδοχή είναι ο πρώτος ανεμόμυλος να ήρθε από την Ιταλία στην Κρήτη μεταξύ του 1852 και 1855.

Ο «Σπιρτοκούτης» κατάφερε να αξιοποιήσει τα καλοκαιρινά μελέμια, τους ετήσιους βόρειους-βορειοδυτικούς ανέμους μέσης έντασης που πνέουν στην Κρήτη κατά τη διάρκεια της ημέρας από τον Ιούνιο έως τον Σεπτέμβριο. Μετά την πρώτη λειτουργία της εφεύρεσης, ο αριθμός των ανεμόμυλων αυξανόταν συνεχώς και στην πορεία των ετών πολλαπλασιάστηκε. Οι καλλιέργειες εξαπλώθηκαν και η παραγωγή κηπευτικών και φρούτων αυξήθηκε. Ο πρώτος Βαλκανικός πόλεμος (1912 - 1913) έμελλε να διακόψει βίαια την εξέλιξη του πρωτοποριακού αυτού Αιολικού Πάρκου, καθώς ο εφευρέτης και κατασκευαστής του, Εμμανουήλ Παπαδάκης, έπεσε ηρωικά, πολεμώντας ως εθελοντής στη Βόρειο Ήπειρο. Το έργο του συνέχισε ο βοηθός και μαθητής του, Νικόλαος Μαυροφόρος από το Ψυχρό. Στις αρχές του 1920, ο σιδηρουργός Στέφανος Μαρκάκης, γνωστός ως Στεφανής ή Μαρκοστεφανής, (από το χωριό των Φαρσάρων), ο οποίος συνεργάστηκε για ένα διάστημα με τον Νικόλαο Μαυροφόρο, τελειοποίησε τον ανεμόμυλο του «Σπιρτοκούτη», κάνοντάς τον πιο ελαφρύ κατασκευαστικά και πιο λειτουργικό.

Την αναρροφητική αντλία (τουλούμπα) έφερε από το εξωτερικό στο Ηράκλειο ο Μιχαήλ Ξετρύπης. Λόγω του υψηλού της κόστους, δεν μπορούσαν να την προμηθευτούν οι φτωχοί Λασιθιώτες. Τη λύση βρήκε ο Μαρκοστεφανής, ο οποίος κατασκεύασε δική του αντλία, χρησιμοποιώντας τους χάλκινους κάλυκες οβίδων. Επειδή η διάμετρος του κάλυκα ήταν πολύ μεγαλύτερη από αυτήν της ευρωπαϊκής αντλίας, ο Μαρκοστεφανής κατασκεύασε έμβολο με ανάλογη διάμετρο. Έτσι, η ποσότητα του νερού που αντλούσε ο ανεμόμυλος ήταν πολύ μεγαλύτερη, με αποτέλεσμα να καλύπτει τις αυξημένες πλέον καλλιέργειες κηπευτικών.

Ο αρχικός ξύλινος ανεμόμυλος είχε μέτρια απόδοση και απαιτούσε πολύ κόπο και χρόνο από τον χειριστή. Ο τρίποδος πύργος του ήταν ασταθής, ενώ τα εύθραυστα ξύλινα μέρη του απαιτούσαν συχνές ρυθμίσεις και αναπροσαρμογές. Επιπλέον, η σταθερή κατεύθυνσή του προς τα βορειοδυτικά (μονόκαιρος ανεμόμυλος) δεν επέτρεπε την αξιοποίηση των

νοτίων ανέμων. Μάλιστα, η αντλία του είχε υψηλό κόστος αγοράς, αφού εισαγόταν από την Ιταλία.

Στη μετεξέλιξή του, ο μεταλλικός ανεμόμυλος, έχει τετράποδο πύργο με μεγαλύτερη σταθερότητα και εσωτερικό σιδερένιο άξονα. Είναι ελαφρύτερος του ξύλινου και φθηνότερος στην κατασκευή. Σε αντίθεση με τον μονόκαιρο ανεμόμυλο, ο μεταλλικός είναι πολύκαιρος ή ολόκαιρος. Έχει ανεμούριο, ουρά στην τοπική διάλεκτο, ένα ειδικό τριγωνικό τμήμα από λαμαρίνα, που λειτουργεί ως τιμόνι και επιτρέπει στον ανεμόμυλο να περιστρέφεται χωρίς την ανθρώπινη παρέμβαση προς την κατεύθυνση του ανέμου. Με τη χρήση αναρροφητικών αντλιών καθώς και της μεταδοτικής (εξάρτημα στο εσωτερικό του πηγαδιού για την άντληση του νερού από μεγαλύτερο βάθος), ο μεταλλικός ανεμόμυλος έχει τη δυνατότητα να αντλεί νερό από βάθος μεγαλύτερο των 8 μέτρων που μπορεί να φτάσει έως και τα 20 με 25 μέτρα.

7. Η σημασία του στοιχείου σήμερα (έως 300 λέξεις)

α. Ποια είναι η σημασία του στοιχείου για τα μέλη της κοινότητας/τους φορείς του;

Με την εμφάνισή του στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, ο αντλητικός ανεμόμυλος του Οροπεδίου Λασιθίου αποτέλεσε ένα τεχνολογικό επίτευγμα μοναδικής σπουδαιότητας, υψηλής αισθητικής και αναπόσπαστο κομμάτι της ταυτότητας της τοπικής κοινωνίας.

Οι φορείς του στοιχείου έχουν πρωτεύοντα ρόλο στη διαφύλαξη της τεχνογνωσίας λειτουργίας του ανεμόμυλου. Σήμερα εξακολουθούν να τον χρησιμοποιούν για το πότισμα των καλλιεργειών τους. Ταυτόχρονα προχωρούν σε αναστηλώσεις υπάρχοντων ανεμόμυλων, αλλά και κατασκευή νέων ξύλινων για αισθητικούς και τουριστικούς λόγους.

Ο αντλητικός ανεμόμυλος του Οροπεδίου Λασιθίου αποτελεί το σήμα κατατεθέν της περιοχής, καθώς έχει σχετιστεί σε μεγάλο βαθμό με το λασιθιώτικο τοπίο και η εικόνα του εμφανίζεται ακόμα και στις εταιρικές ταυτότητες των τοπικών Συνεταιρισμών και Πολιτιστικών Συλλόγων. Η καταγραφή της ιστορικής μνήμης και της προφορικής παράδοσης, η συγγραφή ερευνητικών εργασιών σχετικά με τον ανεμόμυλο, η διαρκής ενημέρωση και ο εμπλουτισμός της υπάρχουσας γνώσης, η οργάνωση σεμιναρίων για ενήλικες και εκπαιδευτικών προγραμμάτων για παιδιά, μπορούν να ενισχύουν τους δεσμούς των μελών της τοπικής κοινωνίας ως φορέων του στοιχείου.

β. Ποια είναι η σημασία του στοιχείου για τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία;

Το 1^ο Αιολικό Πάρκο στην Ελλάδα, λόγω του μεγάλου αριθμού των ανεμόμυλων με μεταλλικό πύργο στον κάμπο, που αριθμούν 3.636 μέχρι σήμερα, αποτελεί πολιτιστική κληρονομιά όχι μόνο σε τοπικό αλλά και εθνικό επίπεδο. Η διαφύλαξή του συμβάλλει στη διαφύλαξη του χαρακτήρα του πολιτισμικού τοπίου της περιοχής αλλά και της μνήμης της τοπικής κοινωνίας.

Παράλληλα, συμβάλλει στην βιώσιμη ανάπτυξη και την αξιοποίηση της τεχνογνωσίας στις σύγχρονες απαιτήσεις και συνθήκες της καλλιέργειας του κάμπου. Αποτελεί λοιπόν μία εναλλακτική πρόταση για άρδευση των καλλιεργήσιμων εκτάσεων με σεβασμό στο περιβάλλον, η οποία μπορεί να εφαρμοστεί σε πανελλαδική κλίμακα.

γ. Συμμετείχε και πώς η κοινότητα στην προετοιμασία της εγγραφής του στοιχείου στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς;

Καθ' όλη τη διάρκεια της προετοιμασίας της εγγραφής του στοιχείου, οι φορείς του συμμετείχαν ενεργά στην τεκμηρίωση, καταθέτοντας τις γνώσεις και εμπειρίες τους. Η βοήθειά τους ήταν αμέριστη (συμπλήρωση ερωτηματολογίων από τα μέλη της τοπικής κοινωνίας και διενέργεια συνεντεύξεων).

8. Διαφύλαξη/ανάδειξη του στοιχείου

α. Πώς μεταδίδεται το στοιχείο στις νεότερες γενιές σήμερα;

Οι χαλκουργοί αποτελούν τους βασικούς φορείς μεταβίβασης της παραδοσιακής τεχνογνωσίας στις νεότερες γενιές. Η πλειοψηφία των κατοίκων που ζουν και δραστηριοποιούνται στην περιοχή επιθυμούν να μαθητεύσουν κοντά στους εναπομείναντες χαλκιάδες για να αποκτήσουν την βιωματική γνώση της κατασκευής του ανεμόμυλου.

Επίσης, η υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε μουσεία της περιοχής αποτελεί ένα μέσο μεταβίβασης της γνώσης αλλά και ευαισθητοποίησης των νεότερων γενιών. Συγκεκριμένα, το μουσείο του Εκπολιτιστικού και Λαογραφικού Συλλόγου Οροπεδίου Λασιθίου (ΕΛΣΟΛ) διενεργεί εκπαιδευτικά προγράμματα για μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ παράλληλα συντάσσονται μαθητικές και φοιτητικές εργασίες με θέμα τον ανεμόμυλο. Επιπλέον προς την κατεύθυνση αυτή συμβάλλει και η διάθεση πρωτότυπων συναρμολογούμενων ομοιωμάτων (μινιατούρες) ανεμόμυλων, διαφόρων μεγεθών.

β. Μέτρα διαφύλαξης/ανάδειξης του στοιχείου που έχουν ληφθεί στο παρελθόν ή που εφαρμόζονται σήμερα (σε τοπική, περιφερειακή ή ευρύτερη κλίμακα).

Από το 2006 παρατηρείται μια έντονη δραστηριότητα από πλευράς των τοπικών κοινοτήτων, των τοπικών πολιτιστικών συλλόγων, των μουσείων της περιοχής, όπως και άλλων φορέων, για την αναστήλωση ανεμόμυλων με σκοπό την προστασία τους και διαφύλαξη της παραδοσιακής τεχνογνωσίας. Ενδεικτικά αναφέρονται οι αναστηλώσεις ανεμόμυλων από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Λαγού – Πινακιανού «Ο ΝΟΣΤΟΣ». Επίσης, δύο αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου συμβάλλουν στην προσπάθεια διαφύλαξής τους. Πρόκειται για την ομόφωνη απόφαση (αρ. 114/2016) για την «Πιστοποίηση του

λασιθιώτικου αντλητικού ανεμόμυλου» και την επίσης ομόφωνη Απόφαση (αρ. 14/2018) περί «Απαγόρευσης της μεταφοράς των παραδοσιακών ανεμομύλων, τμημάτων ή ανταλλακτικών ανεξάρτητα από την κατάσταση στην οποία βρίσκονται (σπασμένοι, σκουριασμένοι, τεμαχισμένοι) εκτός των ορίων του Δήμου Οροπεδίου Λασιθίου καθώς και την εκ προθέσεως καταστροφή των ανεμομύλων ή τμημάτων αυτών».

Επιπλέον, μετά από τη σύμφωνη γνώμη της τοπικής κοινωνίας, έχει προγραμματιστεί συντήρηση ξύλινου ανεμόμυλου, τμήματα του οποίου εντοπίστηκαν το 2018. Παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς πιθανότατα ο ανεμόμυλος είχε κατασκευαστεί από τον εφευρέτη του μηχανισμού, Εμμανουήλ Παπαδάκη ή τους μαθητές.

Τον Μάιο του 2018 πραγματοποιήθηκε εθελοντική καταμέτρηση του αριθμού και των θέσεων των αντλητικών παραδοσιακών ανεμόμυλων στο Οροπέδιο Λασιθίου από τις ερευνήτριες Χρυσάνθη Ιωακείμ και Παρασκευή – Μυρσίνη Νάσιου, σύμφωνα με την απόφαση της Δημοτικής Αρχής Οροπεδίου Λασιθίου, η οποία έχει αναλάβει την πρωτοβουλία για την εφαρμογή δράσεων με σκοπό την ανάδειξη και προστασία του πολιτιστικού αποθέματος της περιοχής του Λασιθίου. Οι μέχρι σήμερα καταγεγραμμένοι ανεμόμυλοι ανέρχονται στους 3.636.

Κατά το έτος 2018 – 2019 πραγματοποιήθηκε αναστήλωση 160 Ανεμόμυλων, ενώ σχεδιάστηκε και ο λογότυπος του στοιχείου, ο οποίος σηματοδοτεί τις δράσεις στο πλαίσιο των μέτρων διαφύλαξης και ανάδειξης του στοιχείου σε παγκόσμιο επίπεδο (βλ. Παράρτημα). Σημαντική δράση αποτελεί και το Φεστιβάλ «Το Λασιθί Ανοίγει Πανιά», που πλέον αποτελεί θεσμό για την περιοχή, διανθισμένο από εκπαιδευτικές δράσεις και κατασκηνώσεις με επίκεντρο τον ανεμόμυλο και την ανάδειξή του.

Στο πλαίσιο των δράσεων διαφύλαξης και ανάδειξης του στοιχείου δημιουργήθηκε και το ντοκιμαντέρ «Γήινος Άνεμος» που καταγράφει την τεχνογνωσία του μηχανισμού του ανεμόμυλου, τις μνήμες των παλαιότερων γενιών, αλλά και την καθημερινή ζωή των κατοίκων του κάμπου σήμερα. Τέλος, δημοσιεύσεις στον έντυπο και ηλεκτρονικό τύπο, καθώς και επιστημονικές μελέτες συμβάλλουν επίσης στη διαφύλαξη και ανάδειξη του στοιχείου.

γ. Μέτρα διαφύλαξης/ανάδειξης που προτείνεται να εφαρμοστούν στο μέλλον (σε τοπική, περιφερειακή ή ευρύτερη κλίμακα)

Ο Δήμος σε συνεργασία με τους φορείς του στοιχείου μελετούν και διαμορφώνουν τον στρατηγικό σχεδιασμό για την υλοποίηση του εγχειρήματος της αναβίωσης του 1ου Αιολικού Πάρκου.

Στο πλαίσιο αυτό, έχουν δρομολογηθεί οι διαδικασίες και προγραμματίζεται η συντήρηση και αποκατάσταση του ξύλινου ανεμόμυλου που εντοπίστηκε το 2018 στον κάμπο του Οροπεδίου Λασιθίου από το Τμήμα Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης της Σχολής Εφαρμοσμένων Τεχνών και

Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής. Παράλληλα, προγραμματίζεται και η δημιουργία εκπαιδευτικής βαλίτσας (μουσειοσκευής) για μαθητές πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης με σκοπό τη δωρεάν διάθεσή της σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό αλλά και παγκόσμιο επίπεδο για τη διάδοση της κληρονομιάς του ανεμόμυλου Οροπεδίου Λασιθίου.

Επιπλέον, μετά από την εξασφάλιση κονδυλίων για την αναστήλωση του Αιολικού Πάρκου, εν όψει της εγκεκριμένης Ολοκληρωμένης Χωρικής Επένδυσης για το Οροπέδιο Λασιθίου, σχεδιάζεται η συντήρηση και αναστήλωση πολλών ανεμόμυλων. Γενικότερα, οι ενέργειες που προγραμματίζονται συνολικά για το επόμενο διάστημα εντάσσονται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο συνεργασιών, όπως: α) υπογραφή Γενικού Πλαισίου Συνεργασίας μεταξύ του Δήμου Οροπεδίου Λασιθίου και των Κτιριακών Υποδομών ΑΕ για την αναστήλωση, ενεργειακή, πολιτιστική και τουριστική αξιοποίηση του αιολικού πάρκου, β) σύναψη προγραμματικής σύμβασης μεταξύ του Δήμου Οροπεδίου Λασιθίου, της Περιφέρειας Κρήτης και του Ελληνικού Μεσογειακού Πανεπιστημίου (πρώην ΤΕΙ Κρήτης) για αναστήλωση ανεμόμυλων από το Εργαστήριο Αιολικής Ενέργειας και Σύνθεσης Ενεργειακών Συστημάτων του Δρ. Δημήτρη Χρηστάκη, γ) πρωτοβουλία των Πολιτιστικών Συλλόγων, των τοπικών κοινοτήτων και του Δήμου Οροπεδίου Λασιθίου για την από κοινού υιοθεσία ανεμόμυλων στο άμεσο μέλλον. Οι δράσεις αυτές στοχεύουν στην επαναλειτουργία και συντήρηση ανεμόμυλων της περιοχής, με σκοπό την άρδευση βιολογικών καλλιεργειών που θα διαμορφωθούν στις γύρω εκτάσεις. Τέλος, έχει προταθεί η αναστήλωση πενήντα ακόμη ανεμόμυλων με τη χρήση πολυεστερικών πανιών (σύμφωνα με τη βραβευμένη από τη Europa Nostra πρόταση Greece: Restoration of Latsishi Plateau's Windmills with perforated sails's held του Γεώργιου Χατζάκη).

9. Βασική Βιβλιογραφία

Αλεξάκη, Χ. (2016), Διπλωματική Εργασία. *Τεχνολογία και Κοινωνία: Από τον Αντλητικό Ανεμόμυλο στην εκμηχανισμένη άρδευση στο Οροπέδιο Λασιθίου*. Αθήνα.

Διαθέσιμο στο:

<https://pergamos.lib.uoa.gr/uoal/frontend/file/lib/default/data/1695494/theFile/1699917>

Βασιλειάδης, Δ. (1976). Το κρητικό σπίτι. Αυτοέκδοση: Αθήνα.

Δανέζη - Λαμπρινού, Β. (1990), Χάρτης της νήσου Κρήτης. Μικρός Ναυτίλος Σειρά «Κρήτη. Χαρακτικά».

ΕΛΣΤΑΤ, 2018. Επισκέπτες και Εισπράξεις αρχαιολογικών χώρων κατά μήνα (Ιανουάριος 1998 – Φεβρουάριος 2018), [Διαδικτυακά] Διαθέσιμο στο: http://www.statistics.gr/el/statistics?p_p_id=3&p_p_lifecycle=0&p_p_state=maximized&p_p_mode=view&_3_struts_action=%2Fsearch%2Fsearch&_3_redirect=%2Fel%2Fstatistics%2F-%2Fpublication%2FSEL03%2F-

&_3_keywords=%CF%83%CF%80%CE%AE%CE%BB%CE%B1%CE%B9%CE%BF&_3_groupId=0 [Επίσκεψη, Ιούνιος 2018]

Εργαζάκη, Εμμ. Ζ. (2016). Κατασταλάγματα του Νού. Εκτυπώσεις – Χαρτοπωλείο Γιαννουδάκη.

Καραβαλάκης, Ι. (1997). Το όνομα "Λασιθί" - Από πού προέρχεται και πόσο παλιό είναι. Αρχείο Καραβαλάκη. [Διαδικτυακά] Διαθέσιμο στο: http://karavalakis.gr/index.php?option=com_sobi2&sobi2Task=sobi2Details&cattid=28&sobi2Id=35&Itemid=179 [Επίσκεψη, Ιούνιος 2018].

Καρύδης, Χρ., (1965). Υπόμνημα – Μελέτη, «Περί του Οροπεδίου Λασιθίου και της αμέσου ανάγκης αντιμετώπισης της επιβιώσεως των κατοίκων αυτού», Σύνδεσμος των εν Ηράκλειω Λασιθιωτών.

Καρύδης, Χρυσάνθος. (1983). Αγροτικά της Κρήτης Παλιά και Σύγχρονα, Λασιθί: Εκπολιτιστικός Λαογραφικός Σύλλογος Οροπεδίου Λασιθίου.

Κρασσανάκης, Γ.Α. (2002). Κρήτη Οροπέδιο Λασιθίου. Εκδόσεις Α' Έκδοση. «Η ΑΘΗΝΑ», Αθήνα.

Λουπάκης, Ν. (2014). Οροπέδιο Λασιθίου: Μια μεγάλη ορεινή αγκαλιά. Ένθετο «Ταξίδια» εφημερίδας «Καθημερινής» 23 Μαρτίου 2014, (σελ.10-13). Διαθέσιμο από: <http://www.kathimerini.gr/759536/article/ta3idia/sthnellada/oropedio-lasiθioy>

Μιχελάκης, Μ., Καραβασίλη. (Δεκέμβριος 2000). Οροπέδιο Λασιθίου: Το Πρώτο Αιολικό Πάρκο της Ελλάδας. Αρχαιολογία. Τεύχος 77 [Διαδικτυακά] Διαθέσιμο στο: <https://www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/07/77-12.pdf> [Επίσκεψη, Μάρτιος 2018].

Παναγιωτάκης, Γ. (2002). Το Λασιθί στην πορεία του χρόνου. Ιερά Μητρόπολη Πέτρας και Χερρονήσου, Αρχιερατική Επιτροπή Λασιθίου.

Παναγιωτάκης, Γ. Κρήτη, τι πρέπει να γνωρίζετε. 3η έκδοση. «ΤΥΠΟΚΡΕΤΑ» Α.Β.Ε.

Παναγιωτόπουλος, Μ., Σωτηρόπουλος, Α., Γκοβάτσος, Π. και Παπαντώνη, Δ. (1995). *Ενεργειακή Ανάπτυξη του Παραδοσιακού Αντλητικού Ανεμόμυλου Λασιθίου*. (Τελική Έκθεση), Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο Τμήμα Μηχανολόγων Εργαστήριο Υδροδυναμικών Μηχανών: Αθήνα.

Παπαδάκη, Ι., Παρασκευή., Ζάβρας, Μ. Γεώργιος. (2017), Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκης. «Σπιρτοκούτης» Ένα όραμα, μία ιστορία, Αθήνα.

Χατζάκης, Εμμανουήλ, Γεώργιος. (2011). Το Αιολικό Πάρκο των Θεών Οροπέδιο Λασιθίου, Ηράκλειο, Τυποκρέτα.

Πρατσίνης, Γ. (2010). Μύλοι, Οι Ελληνικοί Λαϊκοί Θησαυροί του ΜΕΤΡΟΥ και της ΑΡΜΟΝΙΑΣ.

Πυτικάκης Ε. (2005). Περιβαλλοντική έρευνα των υδροφόρων οριζόντων του ΒΔ Λασιθίου με τη χρήση Σπανίων Γαιών. Πτυχιακή μελέτη εξειδίκευσης, Τμήμα Γεωλογίας, Πανεπιστήμιο Πατρών.

Σπανάκης, Σ. (1971). Οι μύλοι του Λασιθίου. «Αμάλθεια» Διμηνιαίον Περιοδικόν της Ιστορικής – Λαογραφικής Εταιρείας Νομού Λασιθίου. Ανάτυπον εκ του τεύχους Ιουλίου – Αυγούστου 1971. Άγιος Νικόλαος Κρήτης.

Σπανάκης, Σ. (1976) Το Λασιθί άλλοτε και σήμερα. «Αμάλθεια» Τριμηνιαίον περιοδικό της Ιστορικής - Λαογραφικής Εταιρείας Νομού Λασιθίου. Ανάτυπον εκ του τεύχους 26 Ιανουαρίου - Μαρτίου 1976. Άγιος Νικόλαος Κρήτης.

Τζομπανάκη, Χ. (2007). Η Αρχιτεκτονική στην Κρήτη, Περίοδος των Νεότερων Χρόνων. Τόμος Α2. Ταξίδια Ανέμων, Ταξίδια Υδάτων, Ανεμόμυλοι και Νερόμυλοι της Κρήτης, Αντλητικοί Ανεμόμυλοι του Οροπεδίου Λασιθίου. Έκδοση: Χρυσούλα Τζομπανάκη.

Χατζάκης, Γ. (2011). Το Αιολικό Πάρκο των Θεών, Οροπέδιο Λασιθίου. Λασιθί

Χρηστάκης, Γ. (21ος ΑΙΩΝ) Νομός Λασιθίου Χωρογραφία και Ανθρωπογεωγραφία, Γεωφυσική, Ιστορική, Κοινωνική, Οικονομική εξέταση. Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Λασιθίου Τ.Ε.Δ.Κ. Νομού Λασιθίου.

INSETE, 2017. Στατιστικά Στοιχεία Περιφερειών, [διαδικτυακά] Διαθέσιμο στο: <http://www.insete.gr/el-gr/Dashboard/Στατιστικά/Στατιστικά-Στοιχεία> [Επίσκεψη, Ιούνιος 2018]

Fraenkel, P.L. Water. (1986). Lifting Devices. FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS: Rome. [διαδικτυακά] Διαθέσιμο στο: www.fao.org/docrep/010/ah810e/AH810E10.htm [Επίσκεψη, Ιούνιος 2018]

Faure, P. (1991). Από πού προέρχεται το όνομα Λασιθί. Μετάφραση και Σημειώσεις Στέργιου Γ. Σπανάκη. «Αμάλθεια» Τριμηνιαίο Περιοδικό της Ιστορικής – Λαογραφικής Εταιρείας Νομού Λασιθίου. Ανάτυπο από τα τεύχη 86 – 87 (Ιανουαρίου Ιουνίου 1991). Άγιος Νικόλαος Κρήτης.

Kristoferson, L. A .and Bokalders, V. (1986). Renewable Energy Technologies Their Applications in Developing Countries. Pergamon Press.

A Leland Allbaught (1997). Η Κρήτη. Αθήνα: Τροχαλία.

Mann, R. D. How to Build a 'Cretan Sail' Windpump. Available from Intermediate Technology Publications Ltd., London

Morgan, R.P., Icerman, L.J. (1981). Renewable Resource Utilization for Development Park, J. (1981) The wind power book. California.

Righter, R.W. (1996) Wind Energy in America: A History. University of Oklahoma Pres, Norman Publishing Division of the University.

Roussopoulos, G. Some watermills in Greece. Ηλεκτρονική έκδοση του Hampshire Mills Group.

Sebald, W.G. (2006) Οι ξεριζωμένοι. Άγρα (μτφρ. Καλιφατίδης Ιωάννης).

Smith, William (1982). *The Gaudgaon village sailing windmill*. Vita Publishing: Arlington, USA. [διαδικτυακά] Διαθέσιμο στο:

https://ia800704.us.archive.org/18/items/fe_A_Sailwing_Windmill/A_Sailwing_Windmill.pdf[Επίσκεψη, Ιούνιος 2018].

Van de yen, N. (1977) *Construction Manual for a Cretan Windmill*. Pub. # SWD 77-4. Available from: Steering Committee for Windenergy in Developing Countries, Amersfoort, The Netherlands. [διαδικτυακά] Διαθέσιμο στο: <http://www.nzdl.org/gsdImod?e=d-00000-00---off-0hdl--00-0---0-10-0---0---0direct-10---4-----0-11--11-en-50---20-about---00-0-1-00-0--4----0-0-11-10-0utfZz-8-10&a=d&c=hdl&cl=CL1.19&d=HASHa43a734c3ee08f781cd9a1.26#HASHa43a734c3ee08f781cd9a1.26> [Επίσκεψη, Ιούνιος 2018].

10. Συμπληρωματικά Τεκμήρια

α. Κείμενα (πηγές, αρχειακά τεκμήρια κτλ.)

1. Απόφαση Δημοτικού Συμβουλίου Οροπεδίου Λασιθίου περί Πιστοποίησης του Λασιθιώτικου Αντλητικού Ανεμόμυλου (Υπ'αριθμόν 114 /2016)
2. Απόφαση Δημοτικού Συμβουλίου Οροπεδίου Λασιθίου περί Απαγόρευσης Διάλυσης και Μεταφοράς των Αντλητικών Ανεμόμυλων εκτός των ορίων του Δήμου Οροπεδίου Λασιθίου (Υπ'Αριθμόν 14/2018)
3. Απόφαση Δημάρχου για την Χορήγηση Άδειας Εθελοντικής Καταμέτρησης των Θέσεων και του Αριθμού των Αντλητικών Ανεμόμυλων στο Οροπέδιο Λασιθίου (Αρ.Πρωτ.1452)
4. Πρόταση προς ΕΟΚ για ένταξη σε πρόγραμμα με τίτλο: sailwing turbine for water pumping at the Lasithi plane, Crete (1985-1988)
5. Δημοσίευμα στην εφημερίδα Ο Πολίτης από τις 19 Νοεμβρίου 1996 Καραβαλάκης, Ι. (Νοέμβριος 1996). *Οι μύλοι στο Οροπέδιο Λασιθίου. Ο Πολίτης.*
6. – 7. Αναστήλωση Αντλητικών Ανεμόμυλων στο Δήμο Οροπεδίου Λασιθίου (Μελέτες 2003, 2006)
8. Υπογεγραμμένες Αποφάσεις από τις Τοπικές Κοινότητες και τους Πολιτιστικούς Συλλόγους περί Συντήρησης Ξύλινου Ανεμόμυλου και Συγκέντρωσης Αρχειακού Υλικού για τη Δημιουργία Εκπαιδευτικού Υλικού για τη διάδοση του στοιχείου
9. Μνημόνιο - Γενική Σύμβαση Συνεργασίας - Δήμος Οροπεδίου Λασιθίου - Κτιριακές Υποδομές Α.Ε.
- 10 -11. Δελτία Τύπου για το Φεστιβάλ «Το Λασιθί Ανοίγει Πανιά» για τα έτη 2018 και 2019

12. – 13. Αφίσες για το Φεστιβάλ «Το Λασιθι Ανοίγει Πανιά» για τα έτη 2018 - 2019

β. Χάρτες

Χάρτης Κατανομής Ανεμόμυλων στο Οροπέδιο Λασιθίου - Ιούνιος 2018

γ. Οπτικά και ακουστικά τεκμήρια (σχέδια, φωτογραφίες, αρχεία ήχου, βίντεο κτλ.)

5 Φωτογραφίες από τους φωτογράφους Βασίλη Δρόσο(1,2,3,4,), Πάνο Χαραλαμπίδη και Μαίρη Χαιρετάκη (5)

δ. Διαδικτυακές πηγές (υπερσύνδεσμοι)

Διαδικτυακός Ιστότοπος Δήμου Οροπεδίου Λασιθίου για τους Ανεμόμυλους

www.anemomylos.com

Ινστιτούτο των Ελληνικών Μύλων (Ι.Τ.Ε.Μ.)

<http://www.hellenicmills.gr/ItEM.html>

Windmills.gr - Μελέτη – Κατασκευή Ανεμόμυλων

<http://windmills.gr>

Εκπολιτιστικός και Λαογραφικός Σύλλογος Οροπεδίου Λασιθίου (ΕΛΣΟΛ)

<http://elsolas.gr/>

11. Στοιχεία συντάκτη του Δελτίου

α. Όνομα Συντάκτη/-ών

Παρασκευή – Μυρσίνη Νάσιου, Βασιλική Παπαδοπούλου, Ευαγγελία –
Ειρήνη Πελεντρίδου

β. Ιδιότητα Συντάκτη/-ών

Πολιτικός Επιστήμων – Διαχείριση Πολιτιστικής Κληρονομιάς - Διεθνολόγος,
(BA, MA, MSc), Υποψήφια Διδάκτωρ – Πανεπιστήμιο Πειραιώς/ Συνιδρύτρια
Εταιρείας Πολιτισμού περιπατος

e - mail: myrevi.nasiou@gmail.com

Αρχαιολόγος – Διαχείριση Πολιτιστικής Κληρονομιάς (BA, MA) / Συνιδρύτρια
Εταιρείας Πολιτισμού περιπατος

e - mail: vaso7880@yahoo.gr

Μουσειολόγος – Εικαστικός – Διαχείριση Πολιτιστικής Κληρονομιάς (BA, MA),
Υποψήφια Διδάκτωρ – Πανεπιστήμιο Πατρών/ Συνιδρύτρια Εταιρείας
Πολιτισμού περιπατος

e - mail: epelentridou@hotmail.com

γ. Τόπος και Ημερομηνία Σύνταξης του Δελτίου

Αθήνα 02/07/2018

12. Τελευταία συμπλήρωση/επικαιροποίηση του Δελτίου

α. Όνομα Συντάκτη/-ών

β. Ιδιότητα Συντάκτη/-ών

γ. Τόπος και Ημερομηνία Επικαιροποίησης του Δελτίου

Παράρτημα

1δ. Πεδίο ΑΠΚ²:

■ προφορικές παραδόσεις και εκφράσεις

Μαντινάδες

Τα έμβολα των μύλων σου σπουδάζουν τα παιδιά σου,
κάνε τους αναρρόφηση να'ρθούν ξανά κοντά σου.

Λασίθι μου πανέμορφο σμαραγδοστολισμένο,
έγινες με τους μύλους σου στο κόσμο ξακουσμένο.

Ωσάν τον Ανεμόμυλο γύρισε η ζωή μου,
απόμεινε χωρίς πανιά και κλαίει η ψυχή μου.

Ως φτερουγίζουν στο βορρά οι μύλοι στ'αγκαθιάδες,
φεύγουν Λασίθι σαν θα'ρθώ, οι έγνοιες και οι μπελάδες.

Οντέ προβάλλω και σε δω Λασίθι με τσι μύλους,
ανετρανίζει η καρδιά και παίζει χτύπους χίλιους.

Λασίθι ανοίγεις τη καρδιά σα του Μαγιού λουλουδί,
σα μύλο με οχτώ πανιά, σα το παλιό τραγούδι.

Λασίθι με τους μύλους σου και με όλα τα καλά σου,
όλος ο κόσμος έρχεται να πάρει τη χαρά σου.

Σαν φτάσω στο Οροπέδιο και κάμπο αντικρύσω
δώσε μου θέ μου δύναμη, τους μύλους να μετρήσω.

---

² Σημειώνεται το πεδίο/τα πεδία Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς στα οποία εμπίπτει το στοιχείο. Για περαιτέρω πληροφορίες σχετικά με τα πεδία βλ. http://ayla.culture.gr/?page_id=4.

Άλεθε, μύλε, άλεθε, το κήπο να ποτίσεις
τ' αφεντικό σου το καλό, να το ευχαριστήσεις.

Ο αέρας είναι δυνατός και ο μύλος δεν αλέθει
ήθελα και να κάτεχα τι πρόβλημα να έχει.

Φύσα, βοριά μου, δυνατά, το μύλο να προσέχεις
μη το νε σπάσεις μεσοσά και να με καταστρέψεις.

Εχάλασε ο μύλος μου και έσπασε η ρόκα
και που θα βρω το μάστορα, να γίνει όπως πρώτα.

Ο μύλος είναι φοβερός, πρέπει να το σκεφτούμε
και που θα βρω το μάστορα, να γίνει όπως πρώτα.

Οι μύλοι στο Οροπέδιο, δίνουν μεγάλη χάρη
και όποιος το επισκεφτεί, έχει πολλά να πάρει.

Ετούτο το Οροπέδιο, οι μύλοι το ομορφίζουν
και οι ευρωπαίοι έρχονται και το φωτογραφίζουν.

Σαν την νυφούλα όμορφη και καταστολισμένη
έτσα είναι και οι μύλοι μας, άμα' ναι απλωμένοι.

Ο κήπος μου είναι καλός κι ο μύλος παλικάρι
και ο αέρας δυνατός και αδειάζει το πηγάδι.
Σαν την Κωνσταντινούπολη που την ζηλεύουν όλοι
το ίδιο και τους μύλους μας θένε να δούνε όλοι.

Ο μύλος έχει οκτώ πανιά και ρόκα και γυρίζει
θεριό με δέκα κεφαλές δε μας εξεχωρίζει.

Οκτώ αντενάκια σώμπανα κ' ένα' λαφρί μελέμι
ανεδιάζω στο Οροπέδιο και η καρδιά μου τρέμει.

Στον άνθρωπο που έφτιαξε, το μύλο στο Λασίθι
πρέπει να του κρεμάσουμε, ένα σταυρό στα στήθη.

Κι αυτοί οι Σπιρτοκούτηδες, αυτοί τους πρωτοβγάλαν
θεέ μου απού τους έδωσες, τέτοια μυαλά μεγάλα.

(Χατζάκης, Γεώργιος, 201, σελίδες 139-142)

Τα όνειρα μου δέθηκαν σε ένα πανί στους μύλους
και ολοχρονίς γυρίζουνε με χιόνια και με ήλιους.

Δέσποινα Δαμιανάκη, Πρόεδρος Συλλόγου Λασιθιωτών Αττικής «Ο Δικταίος»

Αχ πούνε τα παλιά και πουν τα περασμένα,
που βγάζανε οι μύλοι νερό και ρίχνανε στη στέρνα.

Οσάν το μύλο η σκέψη μου γυρνά στα περασμένα,
που ήταν τα χρόνια φτωχικά μα ταν και ευτυχισμένα.

Όποιος γλυκοκοιμήθηκε στη φirikιά από κάτω,
γλυκό κρασί είναι ο ύπνος του, πίνεται ασπρο πάτο.

Όλοι οι Λασιθιώτες όπου κι αν βρίσκονται αυτό επιθυμούνε,
οι μύλοι του Οροπεδίου μας να ξανααπλωθούνε.

Να ήταν τα νιάτα δυο φορές ο χρόνος παραμύθι,
να ξαναδώ να αλέθουνε οι μύλοι στο Λασίθι.

Μαρίκα Καραβαλάκη, από συνέντευξη

Στου Σπέρα, τα' Αλογόσπηλιους

Και στ' Αυγουστή το μύλο

Κάτεχε έχω καρδιακό

Και πιστεμένο φίλο

Ανώνυμος, από συνέντευξη

Ο λογότυπος του στοιχείου:

